

ปัญญา

พระอาจารย์สงบ มนฺตฺสฺนฺโต

เทศน์เช้า วันที่ ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๔๔

ณ วัดสันติธรรมาราม ต.คลองตากต อ.โพธาราม จ.ราชบุรี

ปัญญาทางโลกกับปัญญาทางธรรมไง ถ้าปัญญาทางโลก ปัญญาทางโลกคิดไปทางโลก มันเป็นคิดไป มันเป็นเหตุเป็นผลทางโลกนะ ถ้าปัญญาทางโลกมันเป็นปัญญาทางโลก แต่ปัญญาทางโลกมันคิดส่งออกไปข้างนอก เวลาเราคิดเข้าไป มันอาศัยเราเป็นความคิด เราคิดออกไปข้างนอก

แต่ปัญญาทางธรรมมันคิดย้อนกลับมา เหมือนคิดลูกใจ คิดลูกใจคิดให้เราสะท้อนใจ คิดให้เราได้คิด ความคิด ปัญญาทางธรรมอันนี้มันคิดให้เราสะท้อนใจไง คิดแล้วให้เราย้อนกลับมาเป็นภายใน นี่มันได้คิดย้อนกลับมา มันถึงต้องอาศัยความนึกคิด

ถ้าปัญญาทางโลก ปัญญาคิดออกไป แล้วมันมาเทียบกับศาสนาไม่ได้ ถ้ามันเทียบกับศาสนาแล้วมันเทียบกันไม่ได้เลย เพราะปัญญามันคนละกระแส ในพระไตรปิฎกบอก “ปัญญาทางโลกนี้ไปตามกระแส ตามกระแสทางโลกเขา โลกเขาไปตามกระแส มันพุ่งออกไปตามกระแสไป”

ฉะนั้นถ้าเราเอาความคิดอย่างนั้นมาเทียบเคียงศาสนานะ มันถึงเป็นปัญหาโลกแตก ถ้าเอาปัญหาอย่างนั้นมาเทียบกับศาสนานะ เป็นปัญหาโลกแตกเลย มันคิดออกไปแล้วมันเทียบกันไม่ได้ เราถึงต้องหยุด เห็นไหม ถึงต้องทำความสงบของใจ ต้องมีความหยุดใจ ถ้าทำความสงบของใจ แล้วใจมันคิดใหม่ ความคิดใหม่ของใจนี้มันจะย้อนกลับเข้ามา ย้อนกลับมาให้เราได้คิด

คนสำนึกผิดไง คนทำความผิดแล้วสำนึกผิด เหมือนคนหลับกับคนตื่น ถ้าคนหลับไหลนะ มันไปตามประสาทความคิดของมัน มันหลับไหลไปกับกิเลสพาใช้ กิเลสมันพาใช้ความคิดไป มันหลับไหลได้ปลื้มแล้วก็คิดออกไป ไหลออกไปตามกิเลสอันนั้น แล้วก็หมุนไป มันเพลินไปกับอันนั้นนะ แต่! แต่ให้ผลเป็นความทุกข์ มันเป็นเวลาเพลิน มันเพลิน มันเหนื่อยยาก แต่มันพอใจคิด ความคิดอย่างนั้นมันพอใจมาก แล้วมันสุขใจ มันได้คิด มันพอใจไง มันพอใจที่เราได้คิดได้กระทำ

เวลาคิดอย่างนั้นไป แล้วเอาปัญญอย่างนั้นมาเทียบศาสนา มาเทียบศาสนาแล้วมันยังมาทำให้เรากลางแกล้งใจ ความกลางแกล้งใจมันคิดว่ามันจะเป็นไปได้ได้อย่างไร? มันจะเป็นไปได้ได้อย่างไร? มันเป็นไปได้ไม่ได้ ความคิดอย่างนี้มันเป็นไปได้ไม่ได้ มันถึงต้องทำความสงบของใจ

เราทำความสงบของใจนะ ทำความสงบของใจมันมีผล ๒ อย่างเลยละ อย่างหนึ่งคือจิตมันสงบนั้นได้พักแล้วอันหนึ่ง อันที่ ๒ มันจะเกิดปัญญาอันใหม่ขึ้นมา ปัญญาอันใหม่มันเป็นปัญญาของความคิด มันจะทันกันจากภายใน เหมือนกับห้วงวงล้อ เห็นไหม มันหมุนไป พอมันหมุนรอบไป ความวงล้อมันกว้างหรือวงล้อมันแคบมันจะได้ระยะทางมากกว่ากัน?

ความคิดข้างนอกนี่มันเป็นห้วงวงล้อข้างนอก แต่ความคิดของธรรมมันเป็นแกนของเพลเพลจากวงล้อมันหมุนออกไป แล้วจะย้อนกลับเข้ามาที่แกนนั้น เห็นไหม ถ้าคิดถึงเปรียบเทียบในทางกระแสในทางระยะทาง มันจะสั้นกว่าเขา แต่มันรู้สึกตัวได้มากกว่าเขา เพราะมันเข้าถึงใจของตัวเอง มันเข้าถึงความรู้สึกของตัวเอง แล้วมันลึกลับเข้าขึ้นมาจากภายใน

ถ้าใจมันลึกลับขึ้นมา มันจะเป็นประโยชน์กับเรามากเลย ถ้าใจมันไม่ลึกลับขึ้นมา เห็นไหม ถ้ามันคิดขึ้นมาไม่ได้ มันเทียบไปข้างนอก เทียบไปข้างนอก มันถึงเป็นคนหลับไหลกับคนตื่นขึ้นมา คนตื่นขึ้นมามันรู้สึกตัวเอง คนหลับไม่รู้สึกตัวเองเลย ความคิดหลับไหล ความคิดโดนกิเลสปกครองอยู่

ความคิดกิเลสปกครองอยู่ เราถึงไม่ทำคุณงามความดีกับเรา เราทำคุณงามความดีอย่างเช่น ตักบาตร เห็นไหม ถ้าอาหารเห็นมากอย่างนี้มันคิดแล้ว ความคิดมันคิดเลยนะ เรามาทำบุญทำไม? ทำแล้วพระก็ไม่ได้ฉัน? พระก็ไม่ได้ประโยชน์กับพระ

สิ่งที่มันมาคิดอย่างนี้ นี่ความคิดของโลกเขา มันคิดแบบผลประโยชน์ไง มันคิดแบบความเห็นแก่ตัว ว่าออกไปแล้วมันต้องได้ใช้ได้สอย... ได้ใช้ได้สอยมันเป็นได้ใช้ได้สอยจริงตามสถานะ แต่ไอ้นั่นมันเป็นได้ใช้ได้สอยของใคร? มันเป็นสมบัติของใคร?

ผู้ที่เขาสละออกไปนั้นเป็นสมบัติของเขา เราออกแรงเข้าไป ออกแรงขนาดไหน เราได้พลังงานเข้ามา นักกีฬาซ้อมขนาดไหนมันก็ได้กำลังเข้ามา

ไอ้ความสละออกของเราก็เหมือนกัน เราสละออกขนาดไหน เราทำขนาดไหน เราก็ได้ของเราเข้ามา ถ้าเราไม่ได้ของเรา เห็นไหม นี่คนตื่น คนตื่นมันชวนขายเพื่อจะตัวเอง ถ้าไม่ชวนขาย

ตัวเอง คนอื่นทำแล้วมันเป็นสิ่งที่นอนใจว่า พระทำแล้วเป็นประโยชน์ของพระ พระองค์ไหนมีชื่อเสียงขึ้นมาคนจะไปหา มาก ถ้าพระองค์ไหนที่ไม่มีชื่อเสียงขึ้นมา เห็นไหม ก็ต้องอาศัยครูบา อาจารย์เป็นผู้ที่เกาะดึงขึ้นมา มันต้องอาศัยสิ่งนั้นขึ้นมา อาศัยขึ้นมาเป็นชั้นเป็นตอนขึ้นมา

แต่ความคิดของโลกเขามันไม่ทำอย่างนั้น มันคิดแต่ของมันเป็นประโยชน์ของมัน มันคิดประโยชน์ของมันว่ามันจะได้ประโยชน์ไม่ได้ประโยชน์ มันคิดแต่โลก มันมองไม่เห็น มันลึกลับซึ่งเกินไป

ถ้าคนตื่นขึ้นมาแล้วมันถึงเห็นว่าบุญกุศลเป็นของเรา เราสละออกไปเป็นของเรา ของคนอื่นเป็นของคนอื่นเขา สิ่งที่เราวางหுவางตานั้นมันไม่ใช่เรื่องของเราเลย มันเป็นเรื่องของบุญกุศลขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าวางศาสนาไว้ เห็นไหม พุทธกิจ ๕ เข้าต้องบิณฑบาต แล้วก็สอนญาติโยมตอนสาย ตอนตกหัวค่ำนี้สอนพระ ตกกลางคืนสอนเทวดา ตอนใกล้รุ่งอรุณนี้กำหนดญาณดูแล้วว่าใครเป็นผู้ที่เข้าข่ายในญาณที่ควรจะไปโปรด เห็นไหม

คนที่เข้าข่ายในญาณมีในครั้งพุทธกาลนะ มี ๒ คนสามีภรรยานั่งขอทานอยู่ องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไปบิณฑบาตไป บิณฑบาตไปกับพระอานนท์ ยืมให้พระอานนท์เห็น พระอานนท์เห็นพระพุทธเจ้ายืมนะ มันมีเหตุแล้ว กลับมาตอนเย็นมาถามพระพุทธเจ้าว่า “ตอนเช้านั้น ยืมเพราะอะไร?”

โอกาส เห็นไหม พระพุทธเจ้าไปเข้าญาณว่าถ้ายังมีโอกาส ก็บอก “สามีภรรยาคู่นี้ ฟังสิ! สามีภรรยาคู่นี้เป็นคนเข็ญใจ เป็นขอทานอยู่ แต่เดิมสามีภรรยาคู่นี้เป็นมหาเศรษฐีนะ แล้วเล่นการพนันจนหมดเนื้อหมดตัวไป ถ้าตอนที่เขาเป็นมหาเศรษฐีนั้น ถ้าเขาเจอองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า อย่างน้อยเขาได้เป็นพระอนาคามี”

เพราะหัวใจมันควรแก่การงาน เข้าข่ายแล้วไปโปรดใครก่อน แต่เพราะเขาไม่เจอพระพุทธเจ้า เขาเล่นการพนันจนหมดเนื้อหมดตัวไป แล้วกลายเป็นคนทุกข์เข็ญใจมาเป็นขอทานอยู่ แล้วคิดดูสิว่าเขาก็เจอองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าใช่ไหม? เพราะองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าบิณฑบาตไปต่อหน้าเขา เขาเจอตอนนั้น แต่เพราะจิตใจเขาแข็งกระด้างแล้ว เขามี

แต่ความทุกข์ตรมในหัวใจ ความทุกข์ตรมในหัวใจมันไม่เปิดหัวใจหรอก ให้มันไม่ตื่นขึ้นมารับศาสนาขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

นี่ตื่นเช้าขึ้นมา ก่อนเข้าก่อนสว่างพระพุทธเจ้าเล็งญาณเพื่อจะไปโปรดใคร ไปโปรดใครนะ พุทธกิจ ๕ พระพุทธเจ้าว่างไว้ เข้าต้องบิณฑบาตไง เข้าบิณฑบาตขึ้นมา พระเราถึงบิณฑบาตมา แล้วพวกเรามันอยากได้นุญกุศล ออกโปรดสัตว์ เห็นไหม พระภิกษุออกโปรดสัตว์ โปรดสัตว์โปรดตัวเองก่อน โปรดอาหารเพื่อตัวเองด้วย แล้วโปรดสัตว์

ถ้าองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าโปรดสัตว์โดยสมบูรณ์ เพราะว่าไม่มีกิเลสในหัวใจดวงนั้น ถ้ากิเลสในหัวใจดวงนั้นไม่มี มันมีความบริสุทธิ์ผุดผ่อง นี่ไปโปรดสัตว์ เราใส่บาตรอันนั้นนะ เนื่อนานุญของโลก องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นเนื่อนานุญของโลก เป็นเนื่อนานุญเห็นไหม เราได้หว่านได้ไถออกไปอย่างนี้ ถ้าเราได้ไถอย่างนั้น เราจะได้บุญกุศลขนาดไหน?

นี่มันเป็นบุญกุศลของเรา เราถึงว่าพระพุทธเจ้าว่างศาสนาไว้ เป็นศาสนาขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ไม่ได้พระภิกษุองค์ไหนทำไว้หรอก เป็นพุทธกิจ ๕ แล้วพระพุทธเจ้าว่างไว้เราทำตามองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เราไม่มองบุคคลคนนั้นไง เราไม่มองคนที่มาบิณฑบาตคนนั้นว่าเป็นอย่างไร แต่เราทำเพื่อความประเสริฐของเรา เพื่อบุญกุศลของเรา

ถ้าเราทำอย่างนั้นได้ มันจะย้อนกลับมาในหัวใจ แล้วมันก็เริ่มสงบใจของเรา มันถึงให้เห็นต่างกันว่าถ้าปัญญาของโลกมันเป็นความเห็นอย่างหนึ่ง ปัญญาของธรรมมันเป็นความเห็นอย่างหนึ่ง ปัญญาของธรรมมันจะปลุกหัวใจเราให้ตื่น แล้วมันควรแก่การงาน มันพอใจจะทำงานของมัน แล้วถ้าพอใจทำงานของมัน มันเห็นคุณประโยชน์ของมัน

ถ้าทำบุญกุศล มันจะให้ผลเป็นความสุข ถ้าคิดไปตามกระแสโลก ไปตามความคิดของโลก มันจะให้ผลเป็นความทุกข์ ความคิดเหมือนกันแต่ให้ผลต่างกัน ผลอันหนึ่งให้ผลเป็นความร่ำร้อน ผลอันหนึ่งให้ผลเป็นความร่มเย็น พอเราเห็นเป็นผลของความร่มเย็น มันก็ชวนขวามมีกระจิตกระใจจะทำ ถ้ามีกระจิตกระใจจะทำ เราต้องแสวงหา เราแสวงหาเนื่อนานุญของโลก เราพยายามแสวงหาของเรา

คนตื่นขึ้นมามันก็หาอย่างนั้นเพื่อประโยชน์ของตัว เป็นความสุขของตัว พอเป็นความสุขของตัว มันก็ชวนขวามอยากได้มากขึ้นไป นี้อยากได้มากขึ้นไป ความสงบของใจสำคัญที่สุด ใจคิด

ใจนี้มันก้าวเดินออกไป ความสงบ เห็นใหม่ “ความสงบนิ่งนั้นคือการพักผ่อนที่ดีที่สุด” การพักผ่อนของเรา การเดินเล่น การเดินจ็อกกิ้งตอนเช้า เห็นใหม่

นี่ก็เหมือนกัน บุญกุศลนี้มันเหมือนกับเราเคลื่อนไป ใจต้องมีศรัทธามีความเชื่อ มันทำออกไป แต่ถ้าความสงบของใจ เห็นใหม่ บุญกุศลที่ว่ามันสงบใจ ใจพักผ่อน ใจอยู่กับตัวโดยทำ ความสงบของใจ อันนั้นสำคัญที่สุด พอสำคัญที่สุด พอธรรมชาติของใจ ใจมันพักผ่อนของมันได้ กำลังของมันแล้ว มันมีพลังงานของมัน มันจะแสดงตัวออกมาใหม่ อันนั้นนี่ปัญญาของธรรม

ปัญญาของธรรมมันจะเกิดขึ้น จะเกิดตรงนี้ๆ ใจ ถ้ามันสงบตัวแล้วมันมีปัญญาแสดงตัวออกมาใหม่ การแสดงตัวออกมาใหม่นั้น นั้นนะภาวนามยปัญญา ปัญญาอันนี้ปัญญาชำระกิเลส ปัญญาอันนี้เป็นปัญญาคือว่ามันทันตัวเอง เพราะจิตมันสงบก่อนมันถึงคิด มันถึงจะเป็นประโยชน์กับสัตว์โลกใจ แต่มันเป็นปัญญาที่ว่าเกิดขึ้นไม่ได้เลยในเมื่อถ้าองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ไม่ได้ตรัสรู้ก่อน ถ้าองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไม่ตรัสรู้จะว่ามักคอรียสัจจะอยู่ตรงไหน? ความดำริชอบอยู่ตรงไหน? ความดำริผิติดูกอยู่ตรงไหน?

ความดำริของโลกเขา เขายึดมันถือมันในความเห็นของเขา ว่าความเห็นของเขานี้ประเสริฐ ความเห็นของเขานี้เป็นสิ่งที่มีความค่า พอคิดว่าความเห็นของเขามีคุณค่า เขาก็ยึดมันถือมันในความเห็นของเขานั้นเป็นสิ่งที่ไปเทียบเคียงกับหลักของศาสนา

ถ้าปัญญาโลกมาเทียบเคียงกับศาสนาแล้ว มันจะถึงว่าไม่เห็นตามหลักความเป็นจริง เห็นตามปัญญาของโลก เห็นตามปัญญาภิเลสจะหลอกใช้ แล้วมันจะทำให้คนๆ นั้นคลอนแคลนไปในเรื่องสัจจะความจริงของตัวเองใจ คลอนแคลนนะ สงสัยไปหมด สงสัยในเรื่องของโลก สงสัยในเรื่องความเห็นของตัวเอง สงสัยความคิดของตัวเอง นี่สงสัย

แต่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไม่เคยสงสัยเรื่องอย่างนี้เลย ท่านเคยเตือนพระภิกษุไว้ตลอดเวลาว่า “ถ้าพระ...ใครอยู่คนเดียวให้ระวังความคิดของตัวเอง”

ความคิดของตัวเองนี่สำคัญที่สุด เราอยู่ด้วยกัน ๒ คน ๓ คนขึ้นไปจะมีปัญหากัน กระทบกระแทกกันมาก เพราะว่ามันกระทบกระเทือนกัน แต่ถ้าอยู่คนเดียวมันก็คิดเบียดเบียนตัวเอง แต่คิดเบียดเบียนตัวเองในนามธรรมไง คิดเบียดเบียนตัวเองในทางอื่นไง คิดเบียดเบียนตัวเองให้เนิ่นช้าไป

ความเห็นของโลก ปัญญาของโลกถึงไม่เป็นประโยชน์กับใครทั้งสิ้น ทั้งๆ ที่เป็นปัญญาของเราเองก็คิดทำลายตัวเอง เห็นไหม คิดให้ทำลายตัวเองว่าตัวเองไม่มีประโยชน์ ตัวเองทำความเจริญขึ้นมาจากหัวใจของตัวเองไม่ได้ แล้วทำลายตัวเอง มันถึงได้ฟังตัวเองไม่ได้ ถึงต้องหาครูหาอาจารย์ไ้

นี่ที่ว่าไม่ให้คิดครุติคอาจารย์ให้คิดธรรมะ ให้คิดธรรมะ...

จริงอยู่ให้คิดธรรมะ แต่! แต่ถ้าไม่คิดครุบาอาจารย์ เด็กไม่มีพ่อแม่เลี้ยงมาเลย โลกเราจะไม่มีใครสืบสายโลหิตกันต่อไปเลย เด็กเกิดขึ้นมาต้องพ่อแม่เลี้ยงก่อน ลูกศิษย์ก็เหมือนกัน พระบวชใหม่นี้มันเป็นภิกษุที่สอนยาก ความคิดของกิเลสของเรามันเต็มหัวใจ ถ้าความคิดของกิเลสเต็มหัวใจ มันต้องเบียดเบียนตนเอง ความเบียดเบียนความเห็นของตัวเอง มันต้องขอนิสัยครุบาอาจารย์

ถึงว่ามันต้องคิดครุบาอาจารย์ก่อน คิดต่อเมื่อเรายังฟังตัวเองไม่ได้ แต่เมื่อเราฟังตัวเองได้แล้ว ความฟังตัวเองได้แล้ว คิดดูสิ ความที่ว่าฟังว่าฟังตัวเอง ฟังตัวเองนี้มันยังไม่ใช่ว่าถึงความเข้าใจที่ถูกต้อง การฟังตัวเองได้ อาศัยตัวเองได้ อาศัยตัวเองแยกแยะ อาศัยตัวเองค้นคว้า อาศัยตัวเองทำให้มีสมาธิปฏิบัติเกิดในหัวใจ นั่นมันจะเป็นธรรม อันนี้ถึงจะฟังธรรมไป ไม่ฟังบุคคล

พระสารีบุตรนะไม่เชื่อก็คงสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ไม่เชื่อ เห็นไหม ไม่เชื่อเพราะตัวเองฟังตัวเองได้ ตัวเองเห็นตามความเป็นจริง อันนี้ก็เหมือนกัน ในเมื่อเราฟังตัวเองไม่ได้ เราก็ต้องอาศัยครูอาศัยอาจารย์เป็นผู้ชี้แนะ ให้ครูอาจารย์...ถามสิ ถามปัญหา ถามความสงสัยของเราว่า “ความสงสัยอย่างนี้ ความคิดอย่างนี้ถูกต้องไหม? ความคิดที่เราเห็นอย่างนี้มันถูกต้องไหม?”

ถ้ามันถูกต้อง มันถูกต้องตามความเห็นของเรา แต่มันผิดจากหลักตามความเป็นจริง ถ้ามันถูกต้องตามหลักความเป็นจริงขึ้นมา มันต้องเห็นความจริง เห็นสัจจะ เห็นความเป็นไป

แต่ไม่เป็นอย่างนั้น เราเป็นไปเอง ความคิดของเราหมุนไปตามอย่างนั้น เป็นอนิจจังหมุนไปตลอดเวลา แต่ไม่เคยเห็นความคิดของตัวเอง ไม่เคยเห็นอะไร แต่เอาความเป็นอนิจจัง ความสกปรกอันนี้ไปเทียบเคียงศาสนา เอาความเห็นผิดของตัวเอง เอาความคิดของตัวเองเทียบเคียงเข้าไปๆ ถึงได้ผลออกมาเป็นความยิ่งห่างไกลกับหลักความเป็นจริงออกไปเรื่อยๆ

แต่ถ้าเชื่อธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทำความสงบเข้ามาก่อน มันจะใกล้กับหลักความเป็นจริง ความคิดอันนั้นมันจะเข้าไปเห็นหน้ากิเลส แล้วจะชำระกิเลสได้ นี่สังขารเกิดขึ้น

ถ้าเราจะฟังธรรม เราต้องฟังธรรมอันนี้ ธรรมในหัวใจของเรา ถ้ามันเกิดขึ้นตามความเป็นจริง ตามความเป็นจริงนะ แต่ถ้าเราเห็น เราเห็นนี่เรว่ามันเกิดขึ้นตามความเป็นจริง เราเห็นจริง หลวงปู่ดูลย์บอกว่า “เราเห็นจริง แต่ความเห็นนั้นไม่จริง” มันไม่เกิดขึ้นตามความเป็นจริง มันเกิดขึ้นจากการคาดการหมาย การค้นการเดา

การคาดการหมายมันในอดีตอนาคตของกระแสของใจที่มันเคลื่อนออกไป เห็นไหม มันอยู่นิ่งไม่ได้ มันคาดมันหมายมันถึงเห็น เห็นตามความเป็นจริง แต่สิ่งที่เห็นนั้นไม่จริง ไม่จริงเพราะมันคาดมันหมายไปเห็น ถ้าจิตมันสงบขึ้นมา มันไม่คลาดเคลื่อนไป มันเป็นปัจจุบันธรรม สิ่งที่เห็นขึ้นมานั้นมันจะเห็นตามความเป็นจริง

ถึงว่าต้องตามความเป็นจริง จริงในตามสัจจะที่เห็น แล้วความจริงอันนี้มันจากเด็กขึ้นมา มันก็เห็นหยาบๆ ขึ้นไป แล้วจับมันไปพิสูจน์แล้วมันผิด มันก็จะเชื่อขึ้นมา พอโตขึ้นมา เห็นไหม ความเห็นของเด็ก ความเห็นของผู้ใหญ่ ความเห็นของผู้มีประสบการณ์มาก ความเห็นอันนั้นดีค่า หรืออ่านคำอันนั้นต่างกัน การอ่านคำต่างกันเพราะประสบการณ์ของชีวิตมันประสบการณ์มา

การประพฤติปฏิบัติก็เหมือนกัน ถ้ามันเห็นเข้ามาแล้วมันเห็นว่าผิดพลาดไป มันเป็นอนิจจัง มันจะปล่อยเอาอันนั้นออกไป แล้วมันจะเข้าไปหาอันที่ละเอียดเข้าไป ปล่อยสิ่งที่หยาบเข้าไปหาอันละเอียด ปล่อยสิ่งที่อันละเอียดเข้าไปหาอันที่ละเอียดลึกซึ้งเข้าไป ลึกซึ้งเข้าไปจนจิตมันตั้งมั่นได้ พอจิตมันตั้งมั่นได้ นั้นนะฟังตนเองได้ ถ้าฟังตนเองได้ นั้นนะถึงว่าไม่ฟังบุคคล

เพราะความเชื่อ การให้มา เห็นไหม จากหัวใจดวงหนึ่งไปให้หัวใจดวงหนึ่งเป็นความเชื่อ ความเชื่อแก้กิเลสไม่ได้ แต่ความเชื่อทำให้หัวใจนี้ ปลุกหัวใจให้หัวใจอยากทำได้ แต่ความเชื่ออันนี้ไม่สามารถชำระกิเลสได้ ต้องเป็นปัญญาตามความเป็นจริงถึงชำระกิเลสได้ แต่ก็อาศัยความเชื่ออันนั้นเริ่มต้นจุดประกายขึ้นมาในหัวใจของเรา

เราถึงเชื่อธรรมต่อเมื่อถึงเวลาควรจะเชื่อธรรม ถ้ายังฟังตัวเองไม่ได้ต้องอาศัยครูบาอาจารย์ไปก่อน พ้นจากครูบาอาจารย์ไปแล้วก็เชื่อตัวเอง เชื่อตัวเองจนเห็นตัวเอง จนเห็นธรรมตามความเป็นจริง อันนั้นถึงเป็นปัญญาธรรม ปัญญาธรรมชำระกิเลส

ปัญญาของโลกมีแต่ความลัษณสังขยา ปัญญาของโลกเทียบเคียงไปแล้วก็เอาแต่ความลัษณสังขยาให้ตัวเอง แล้วตัวเองก็จะคิดข้องไปอย่างนั้น แล้วไม่เป็นประโยชน์กับเรา เราถึงจะเชื่อใครได้?

ถ้าเชื่อใครไม่ได้ถึงต้องเชื่อธรรมไง เชื่อธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ถ้ายังไม่มีก็เชื่อครูบาอาจารย์ไปก่อน แล้วเราชวนขายของเราไป มันจะเป็นประโยชน์กับเราเอง แล้วเราจะประสบแต่ความสุข สุขในชีวิตจริงของเราละ สุขในชีวิตจริงของเราจะเป็นความสุขอย่างนั้น แต่ความสุขอาศัยเครื่องปัจจัย ๔ อาศัยนี้เป็นความสุขของโลกเขา กับความสุขอันที่ความพอใจ สุขของใจ เอวัง